voor beter niet Huizinga lezen, maar bijvoorbeeld Zumthor: *Het dagelijks leven in de Gouden Eeuw* en Van Deursen: *Het kopergeld van de Gouden Eeuw*).

In het laatste opstel over de controversen tussen de twee verwanten Ter Braak en Huizinga wordt m.i. te veel opgehangen aan een ironie-begrip dat mij in dit verband weinig verhelderend lijkt ('Over de grenzen van de ironie'). Maar misschien speelt Krul hier zijn Groningse entourage parten: men is in dat verre noorden dol op 'ironie', en dat houdt misschien verband met de marginale ligging. In het Rotterdam dat ik bewoon - evenals trouwens een aantal jaren Ter Braak - heeft men daar weinig weet van: met ironie krijgt met trouwens geen schip de haven uit en geen vliegtuig van de grond. Trouwens: hoeveel ironici pleegden sedert Sokrates nog zelfmoord zoals Ter Braak dit in 1940 deed? (en jammer dat hij zich niet wist te 'accomoderen'!).

Om te concluderen: deze bespreking werd een beetje vitterig, maar dit hangt ten dele samen met de geboden beknoptheid en ten dele met mijn irritatie dat het hedendaagse Nederland (inclusief zijn historici) zo gretig is met zijn recenserende bewondering (zo niet adoratie) en zo bangelijk op het punt van discussie en kritiek. Een zekere bangelijkheid of overvoorzichtigheid bespeur ik trouwens ook in dit toch in vele opzichten voortreffelijke boek van Krul; wil hij zich nog ontplooien als de grote Huizinga-biograaf, dan zal hij zich wel moeten ontworstelen aan een historiografische schoolslag in het lauwe water van onze vaderlandse behoedzaamheid. En van het pierebad overgaan naar het diepe....
Zijn documentatie is minitieus en overvloedig; des te opmerkelijke vond ik, gezien de ruime aandacht die Krul aan Huizinga's relatie tot Burckhardt heeft geschonken, dat hij in de honderden titels die zijn bibliografie sieren, mijn uitvoerige artikel over Nietzsche en Burckhardt in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* (1953) onvermeld liet, alsmede de twee boeken die aan het werk van Burckhardt heb gewijd (maar toegegeven: in het Duits). Had mij dit niet geërgerd, dan was deze recensie, wie weet, iets vriendelijker geworden: laten we eerlijk zijn! Aan onwetendheid kan ik het, gezien Kruls documentaire precisie, niet toeschrijven; voor mijn gevoel slaat het dan ook, om een populaire uitdrukking te variëren, als krul op staart.
E.M. Janssen Perio

klio
nummer 6/91
pagina's 32 en 33

DE VERENIGDE STATEN VAN BUITENAF BEKEKEN

K. van Berkel e.a. (red), *Amerika in Europese ogen. Facetten van de Europese beeldvorming van het moderne Amerika* (SDU uitgeverij, 's Gravenhage 1990) 231 blz.

De bijdrage van A. Lammers in deze bundel gaat over Den Hollander, amerikanist van het eerste uur. Deze introduceerde in 1946 het begrip 'cognitie op afstand'. Belangrijk daarbij is de rol van de beschouwer. Veel beelden van Amerika zijn volgens Den Hollander projecties van de Europese geest. Deze bundel gaat over de Amerikabeelden van Nederlanders zoals Huizinga, Abraham Kuyper, Frederik van Eeden, Menno Ter Braak en buitenlanders, zoals De Tocqueville, Baudrillard en Hannah Arendt. De nadruk ligt op de periode eind 19e eeuw tot de jaren 60 van de 20e eeuw.
Van Berkel heeft de bundel voorzien van een verhelderende inleiding die de lezer helpt om kritisch de diverse bijdragen te analyseren. Hij onderscheidt twee Amerikabeelden. Het ene beeld tekent Amerika als primitief en minder ontwikkeld dan Europa. Zo'n beeld kan positief of negatief zijn. In het eerste geval is Amerika een idylle: de Indiaan in harmonie met de natuur. De variant levert een gevaarlijk en hard Amerika op: het moordzuchtige Wilde Westen. Het andere beeld toont Amerika als ons voorland, een 'onvermijdelijke' toekomst. Ook daar weer twee varianten: ofwel een vrij en mooi modern Amerika, ofwel een rauw, cultuurloos en materialistisch Amerika.
Uiteraard hangt de keuze voor een van deze twee varianten af van de beschouwer en de tijd waarin deze over Amerika schreef. Hoe jonger het Amerikabeeld des te groter de kans dat het een negatief beeld is. Den Hollander's 'cognitie op afstand' en Van Berkel's indeling zijn, in combinatie, een zinvolle leidraad voor de bundel.

Kroes schrijft onder andere over *De la democratie en Amerique* van De Tocqueville, en zijn analyse van de spanning tussen vrijheid en gelijkheid. Verder in de bundel schrijft Kroes over Baudrillard en Dahrendorf. Naast een beschrijving van hun Amerikabeelden vraagt hij zich af in hoeverre deze beelden projecties zijn. Door een analyse van de historische achtergronden waartegen ze zijn ontstaan komt hij tot een nieuwe waardering ervan. Den Hollander zou tevreden zijn.

Naast de artikelen van Kroes hanteren Lammers, Van Berkel en M. van Rossem dezelfde aanpak, in bijdragen over Den Hollander, Bouwman en Ahrendt. Dit zijn de interessantste artikelen. Andere artikelen missen deze tweekantigheid. Soms kan de schrijver daar weinig aan doen. De Amerikabeelden van A. Kuyper en Frederik van Eeden, die door M.L. Mooyweer zijn beschreven zijn zo werkelijkheidsvreemd dat zij louter iets over henzelf zeggen en nauwelijks iets over Amerika. De spanning tussen realiteit, beeld en projectie gaat dan verloren.
W.E. Krul, onlangs gepromoveerd op Huizinga, laat in een boeiende bijdrage zien dat deze grote historicus een nieuwe analyse van Amerika gaf door het te beschrijven in termen van de primaire tegenstelling mens versus natuur. Voorts zag Huizinga scherp dat de 'amerikaan' niet louter individualist is, maar aan dat individualisme uiting geeft door middel van groepsvorming op de korte termijn en met een beperkt doel. Wat echter in Krul's bijdrage veel minder aan de orde komt, is de conceptie achter Huizinga's oordeelsvorming over Amerika. Dat is wel van enig belang, omdat Huizinga's cultuuropvatting bijna als vanzelf leidt tot een aarzelend oordeel over de Amerikaanse cultuur.
Van Berkel analyseert in een bijdrage juist wel de cultuurconceptie bij Bouwman en daar waar deze verschilt met die van Huizinga.
De derde bijdrage van Mooyweer, over Ter Braak, zet diens negatieve opvatting over de Amerikaanse film tegenover diens bewondering voor Eisenstein en Fritz Lang. Maar Mooyweer stelt de eigen cultuurconceptie van Ter Braak niet aan de orde en reduceert hem daarmee tot een scheldende elitaire ex-student.

Het is onmogelijk in dit kort bestek alle bijdragen te becommentarieer. De meesten hebben al eerder in *Spieghel Historiael* gestaan. Juist de verhelderende inleiding van Van Berkel maakt herlezing van deze al wat oudere artikelen tot een leerzame exercitie.
Jammer dat Amerikabeelden van na 1960 ontbreken. Veel leraren geschiedenis zijn juist hiermee volwassen geworden. Bij het beantwoorden van de vraag naar de invloed van de Vietnamoorlog op bijvoorbeeld de oordeelsvorming over de Golfoorlog van januari-februari 91 kan deze bundel weinig hulp bieden.
Ondanks dit warm aanbevolen, die boek, ook omdat het een fraaie studie van standplaatsgebondenheid is. Sommige bijdragen zoals die van Mooyweer over Ter Braak en Van Eeden, zouden nuttig kunnen zijn voor de literatuurlijst bij Nederlands in de bovenbouw omdat een bepaald aspect van die schrijvers wordt belicht. Bij Duits zou Neuschafer's bijdrage over Kafka's perceptie van Amerika van nutte kunnen zijn.
F. Achterberg

BRIEVEN

***Thorbecke op de romantische tour*, samenstelling en toelichting: G.J. Hooykaas (Querido, Amsterdam 1991) Griffioenreeks, 76 blz.**

In de Griffioenreeks verscheen een door Hooykaas gemaakte keuze uit de brieven van Jan Rudolph Thorbecke aan zijn ouders gedurende zijn studiereis in Duitsland in de jaren 1820-1822. Het waren jaren die niet alleen voor Thorbecke's intellectuele vorming van grote betekenis zijn geweest, maar die ook voor zijn gemoedsleven ingrijpend waren. In deze jaren kwam hij, de wat stijve, vormelijke en zo op het oog moeilijk toegankelijke figuur in aanraking met de Duitse Romantiek; een aanraking die hem behoorlijk uit zijn evenwicht heeft gebracht.

We volgen Thorbecke eerst in Göttingen, waar hij, Lutheraan, zich ergert aan het weinig godsdienstige klimaat. De preken zijn praatjes in de geest van het Nut van 't Algemeen. Tegelijk vond hij de Duitse geleerden vrij afstandelijk in hun contacten met studenten en andere geleerden. Hij rekende zichzelf terecht tot de laatste categorie. Anderszins voelde hij zelf ook niet veel voor vage sociale contacten, immers "*het niets betekenend complimenteren is mij de onverdraaglijkste tijdsverspilling*". Toch is dit een façade.
Uit de brieven en een enkele notitie uit deze jaren komt een hoogst impressionabele geest naar voren. Diep geschokt reageerde hij op de dood van zijn studievriend Koolhaas (maart 1821): "*Het leven schijnt mij weinig beduidend(....). Eerzucht, plannen, uitzichten schijnen mij ijdel(....) Het verstand is uit zijn plaats gestoten, en het evenwicht tussen de onderscheiden krachten van mijn geest verbroken*". (p. 18)
En er gebeurde meer.
In het voorjaar van 1821 raakte Thorbecke volledig in de ban van de Romantiek. Tijdens de 'onvergelijkelijke dagen' te Giessen is hij naar alle waarschijnlijkheid hevig verliefd geworden op Adolphine Wilbrand, echtgenote van professor Wilbrand. Hij was er duidelijk door uit zijn evenwicht geraakt en schreef lyrisch over deze kennismaking.

Na een verblijf in Heidelberg volgde een bezoek aan München, waar hij evenals elders in de bibliotheek zocht naar klassieke filosofische manuscripten. Over het katholicisme aldaar oordeelde hij weinig positief: "*Het volk, dat hier woont, in de banden van het katholicisme geslagen, is daarbij, gelijk dit met deze eredienst veelal gepaard gaat, aan zinnelijkheid overgeleverd*". Vader Thorbecke, die overmatig bezorgd op alles reageerde en niet terugschrok voor vermaningen in zijn brieven tegen het veelvuldig roken en aanspoorde regelmatig het hoofd te wassen, antwoordde: "*Met het Catholicismus kan en wil zig dog over het algemeen de beschaving niet vereenigen*" en hij hoopte dat zoonlief weldra weer Lutherse grond zou betreden.
Maar zoonlief zou de vaderlijke zorg weldra opwekken met een schrijven uit Dresden, waar hij bij de familie Tieck logeerde en snel van stemming wisselend, nu een der dochters des huizes zeer bewonderde. In deze brief uit oktober 1821 schreef hij: "*Want..... ik ben sedert enige tijd niet meer dezelfde die ik was bij het verlaten van Göttingen. (...) Daarom wil ik u ook niet verbergen, dat mij van tijd tot tijd een nameloos verlangen (Sehnsucht is het voortreffelijke woord) naar de liefde overvalt, en de innige wens geheel overmeestert, mij met mijn gehele wezen in haar wellen te storten en af te koelen. (...) Vreselijke tweestrijd! - Ik heb alles gedaan, wat ik vermocht, alle kracht, die ik bezit, over mijzelve uitgeoefend, om mij te overtuigen, dat ik werkelijk beminde; want ik wilde beminnen, om niet in een onuitsprekelijke smartelijke ontbering teruggeworpen te worden. (...) Ik zie hier geen uitkomst; overal nevel en duisternis; en God beware mij voor de afgrond, waarlangs misschien mijn weg voorbijleidt*".

Kennelijk heeft niet alleen de liefde maar heel de aanraking met de Duitse geesteswereld Thorbecke volledig uit zijn evenwicht gebracht. Hij gaf zelf ook toe te twijfelen of verstand en scherpzinnigheid vanouds de toetssstenen voor hem nog de leidende beginselen konden zijn. Er is op zijn minst een enorme behoefte aan warmte, aan menselijk contact bijgekomen.
Hij vondt die bij de Tiecks en later in Berlijn bij de weduwe Solger, waar hij ook verliefd op werd. Men leze maar de beschrijving van de kerstavond in de familiekring (brief van 25-2-1821). Hij zou later met een van de dochters trouwen.